

Benjamin Franklin oli esimene tornaadokütt!

AIN KALLIS
klimatoloog

Miljonitele on [Benjamin Franklin](#) tuttav sajadollariselt rahatähelt, ameeriklased teavad teda kui üht riigi asutajaist. Kuid mees tegutses ka meteoroloogias.

Benjamin Franklin võtab taevast elektrit. Detail Benjamin Westi 1816. a maalist, mis asub Philadelphia Kunstimuuseumis.

FOTO: Wikimedia

Ben Franklin sündis 17. jaanuaril 1706 Bostonis seebi- ja küünlameistri 17-lapselises perekonnas kümnennda pojana. Kooliharidust sai poiss vaid paar aastat, oma laialdased teadmised omandas ta lugedes, lugedes...

Nüüd on Benjamin Franklin üks Ameerika superkangelasi. Miks? Avaldatud on palju nimekirju tema "vägitegudest". Mõned neist.

Ameerika superkangelane

Kirjanikuna oli Franklin väga tagasihoidlik, avaldades palju artikleid pseudonüümide all. Näiteks vana mehe nõuandeid Vaese Richardi nime all omaenda aastaraamatus "Poor Richard's Almanack" (1732–1758). Sealt on pärit mitmeid sententse nagu "Aeg on raha" või "Hoia silmad pärani enne abiellumist ja poolsuletud pärast" või "Selles ilmas pole midagi

kindlamat peale surma ja maksude”. Paar sajandit hiljem lisati viimasele “...ja et su puhkuse ajal alati sajab”.

Soliidsemas eas on Benjamin Franklin USA ajalukku raiutud kui üks iseseisvusdeklaratsiooni ja konstitutsiooni koostajaist. Peale selle asutas ta tuletõrjeseltse, haiglaid, oli riigi esimene postiülem jne.

Ben Franklin – esimene Ameerika rokkstaar! Ansambli The Beatles saabumine USAsse olevat meenutanud esimese sealse suursaadiku vastuvõttu Pariisis aastal 1776 – sedavõrd efektsed olid tema esinemised, isegi riietus (uudne karvamüts!).

Franklini Pariisi aastaid meenutatakse nüüdsel ajal peamiselt siis, kui arutatakse kella-kruttimise vajalikkust. Tõele au andes pööras ta 1784. aastal tähelepanu ainult sellele, et pealinlased armastasid suure osa päevast maha magada. Ettepanek säästuaja (suveaja) kehtestamiseks tehti aga alles 111 aastat hiljem.

Franklini Pariisi aastaid meenutatakse nüüdsel ajal peamiselt siis, kui arutatakse kellakruttimise vajalikkust. Tõele au andes pööras ta 1784. aastal tähelepanu ainult sellele, et pealinlased armastasid suure osa päevast maha magada.

Franklin oli innukas leiutaja. Tema loodud on näiteks bifokaalsed prillid ja piksevarras. Alates 1752. aastast on just viimased päästnud sadu tuhandeid kui mitte miljoneid elusid. Sajandeid oli üks ohtlikumaid elukutseid kiriku kellalööja amet. Usuti ju, et kellade helistamine hoiab äikeste kirikust eemal. Enne piksevarda leiutamist sai ainuüksi Inglismaal kolmekümne aastaga oma tööpostil surma 103 kellalööjat. Uue seadeldise kasutuselevõtt ei kujunenud kergelt – 1755. aasta Bostoni maavärina järel süüdistati just linna rohkeid piksevardaid maa võnkuma panekus. Inglismaal alustati “ameeriklaste leiutise” rakendamist hoonete kaitsmisel alles 1762. aastal.

Esimene tornaadokütt

1749. aastal möllas Itaalia ranniku lähedal võimas vesipüks, tekitades rahvas kabuhirmu. Paavst Benedictus XIV käskis teadlase kalduvustega preestril Ruder Boscovichil asja uurida. Too selgitas välja, et vesipüksid on Vahemerel küllalt tavalised ning avaldas mõni kuu hiljem artikli töö tulemustest. See saadeti ka Franklinile ja paluti kommentaare. Too polnud seni pööristest huvitunud olnud.

Teadlane asus innukalt loodusnähtuse olemuse uurimisele. Siiani oldi arvamusel, et vesipüks on hiiglaslik veetoru, Franklin näitas aga, et pöörised vee ja maa kohal, s.t vesipüksid ja tuulispasad, on mõlemad sisuliselt tuule- (õhu-)sambad ning esitas ka nende tekke teooria. See sai Inglismaal kõva kriitika osaliseks, mis tegi uurijale mõistagi suurt meeolehärmi.

USA kirdeosariikides on tornaadod üpris haruldased, ometigi sai Franklinile osaks õnn ühega neist kohtuda. Muide, tuntuim pöörise teadlane Ted Fujita sai uurimisobjekti oma silmaga näha alles paarikümne aasta pärast!

Franklinil vedas enam: ta külastas üht sõpra Marylandis 1754. aastal. Ratsaretkel nägid nad kerkivat koonusekujulist tolmusammast. Kõigi üllatuseks kappas külaline pöörise ligi ja vohmis seda ratsapiitsaga!

Nagu vesipüksid, mida kahureist tulistatakse, ei teinud ka tolmuksurat (või nõrk [tornaado](#)?) rünnakust välja ning liikus veel paar miili edasi metsa suunas (“kus imes puudelt lehti”). Seega võib Franklinit õigusega nimetada esimeseks tornaadokütiks.

Lõpetuseks. Franklinile ei meeldinud sugugi, et USA vapilinnuks valiti valgepea-merikotkas, keda ta pidas “moraalituks ja araks linnuks”. Palju sobivam oli tema arvates kalkun kui üks vapper ja ilus lind.